

Vaderschap in de gevangenis

Greet Meesters en Marjon Donkers

Greet Meesters is ontwikkelingspsycholoog, trainer, gespreksleider, muziektherapeut ✉ info@greetmeesters.nl

Marjon Donkers is adviseur kinderrechten en jeugdbeleid, filosoof, moeder, redacteur *Augeo Magazine* ✉ marjon.donkers@gmail.com

Theorieën, methodieken, protocollen en richtlijnen: voor professionals is er van alles beschikbaar om ouders en kinderen te begeleiden. Hoe wordt deze theorie gebruikt in de praktijk? En wat vraagt de praktijk aan kennis en theorie? Dat onderzoeken we in 'Werken met ouders'. In deze rubriek ook aandacht voor situaties waarbij theorie & praktijk elkaar treffen. Soms zijn professionals immers zelf ouders en andersom komt het ook voor: dat ouders eveneens professional zijn. Hoe gaat professionaliteit dan samen met eigen (ouderschaps) ervaring? Ditmaal in 'Werken met ouders' een interview met José Koster over beeldvorming rond vaders in de gevangenis.

***In theorie is er geen verschil tussen theorie en praktijk,
in de praktijk vaak wel***
(Einstein)

José Koster is ouderschapscoach, trainer en docent. Na een loopbaan in het onderwijs en in de taal- en opvoedingsondersteuning schoolde zij zich een paar jaar geleden om tot trainer en docent in de ouderschapstheorie. Zij verdiepte zich in theorieën over ouderschap van onder meer Alice van der Pas en Daniël Stern. Daarnaast deed ze zelf onderzoek naar ouderschap in specifieke situaties zoals tienerouderschap, ouderschap bij mensen met een licht verstandelijke beperking en vaderschap in detentie. Koster is in Kaapstad (Zuid-Afrika) getraind in het programma *HetBegintBijMij* gebaseerd op het internationale programma *Proud2B ME®*. Zij liep mee met een groep moeders in een *Township* en met een groep vaders in de gevangenis. Momenteel werkt zij onder andere als coördinator van het programma *Home-Start* in Amsterdam. Binnen haar werk ontmoet zij veel vaders en moeders, van diverse afkomst en achtergrond, die de balans als ouder tijdelijk kwijt zijn. José Koster is zelf moeder van drie kinderen, stiefmoeder en stiefgrootmoeder.

Rauwe kant van de samenleving

We praten met José Koster over beeldvorming rond vaders in de gevangenis. Zij vertelt hoe zij gesprekken over ouderschap voert met gedetineerde vaders en hoe zij hierin haar eigen levenservaring meebrengt. Ook spreken we met haar over de relatie tussen praktijk en theorie en het belang van zelfonderzoek naar oordelen en weerstand bij professionals die ouders begeleiden. José Koster: 'Ik voelde mij aangetrokken tot ouders in de gevangenis; had het gevoel dat ik daar moest zijn. Ik was bijvoorbeeld heel benieuwd hoe vaders in detentie het ouderschap ervaren en welke ruimte daarvoor is in een instituut als de gevangenis.' Koster toont zich zeer gedreven als zij vertelt over haar motivatie en beweegredenen om te willen werken met gedetineerde vaders. Deze gedrevenheid, vertelt ze, heeft ook een relatie met haar eigen levenservaring. Zij groeide op bij een moeder die zich ontworstelde aan haar verleden. De moeder van Koster groeide op als 'kind van de straat' in een volks- en sociaaleconomisch zwak gezin, dat bekend was bij de hulpverlening en de politie. 'Mijn moeder heeft als kind in een tuchthuis gezeten en ook mijn grootouders hebben een detentieverleden,' vertelt Koster. Zij voelt zich hierdoor verwant met deze groep. 'Mijn wortels liggen in de rauwe kant van de samenleving.'

Zelfonderzoek

Toegang krijgen tot vaders in de gevangenis in Nieuwegein was niet eenvoudig. Pas na een aantal gesprekken met het hoofd maatschappelijk werk kreeg Koster toestemming om met een groep vaders in gesprek te gaan. Ze voerde vervolgens individuele gesprekken met vaders en organiseerde themabijeenkomsten over ouderschap voor de groep. Afgelopen jaar voerde zij – bij wijze van pilot – het programma *HetBegintBijMij* (*Proud2B ME®*) uit in een gevangenis in Nieuwegein. José Koster: 'Het programma *HetBegintBijMij* spreekt mij aan omdat het zich richt op de ontwikkeling van autonomie bij ouders, jongeren en gedetineerden. *HetBegintBijMij* nodigt uit tot zelfonderzoek en reikt mogelijkheden aan om negatieve patronen om te buigen naar positieve patronen. Het gaat nadrukkelijk niet over opvoedtips en -vaardigheden, maar wel over hoe je zelf op een positieve manier de regie kunt nemen in je leven. Met de vaders in de gevangenis stonden we stil bij vragen als: wie ben ik eigenlijk? Waar kom ik vandaan? Hoe heb ik dingen geleerd? Hoe doe ik dingen nu? Wat vind ik belangrijk? En hoe kan ik vanuit deze wetenschap dingen voor mijzelf en mijn kinderen anders doen?'

Kwetsbaar onderwerp

In de gesprekken en trainingen met vaders merkte Koster dat er in een gevangenis nauwelijks ruimte is om over wezenlijke ouderschapsvragen en -worstelingen te praten. 'Ik was vaak de enige die dit kwetsbare onderwerp ter sprake bracht,' aldus Koster. 'Doorgaans zijn deze mannen van huis uit al niet gewend om hun eigen vaderschap te bespreken. In de gevangenis geldt: kwetsbaarheid staat gelijk aan zwakte. Er is niemand met wie ze kunnen delen wat ze werkelijk doormaken. Niet met medegedetineerden of personeel, maar ook niet met het thuisfront – want daar gaan ze zich dan misschien zorgen maken. De gevangeniscultuur vraagt van vaders een stoere houding

en verharding om te overleven. Ouderschap gaat over kwetsbaarheid; daar is geen veilige ruimte voor. Vaders zien hun kinderen weinig en als er contact is gaat dat via de telefoon of tijdens schaarse bezoekmomenten in een zaal met medegedetineerden, achter glas. Dat zijn ruimtes waar ouders hun kinderen liever niet zien. De besloten ontmoetingsruimte is ingericht voor intiem bezoek met een partner. Het is er kaal en er staat een bed. Dit vinden de meeste vaders geen geschikte plek om hun kinderen te ontmoeten.' Koster constateert dat veel gedetineerde vaders zich schuldig voelen. Ze schamen zich tegenover hun kinderen voor wat ze hebben gedaan of voor de plek waar ze gedetineerd zijn. 'Geen enkele vader die ik heb ontmoet, noch in Nederland noch in Kaapstad, wenst het zijn kind toe om ook ooit vast te komen zitten. Ze willen allemaal een betere, stabiele toekomst voor hun kinderen.'

Negatief beeld

Volgens Koster is in onze samenleving weinig oog en ruimte voor het ouderschap in de gevangenis. 'Er is een heel negatief beeld van gedetineerde vaders en moeders. Wij kunnen ze maar moeilijk zien als ouders, los van het delict waarvoor zij vastzitten. Van vaders in de gevangenis bestaat bijna altijd het beeld dat zij dan ook wel niet zullen niet deugen als ouder. Mensen vinden het lastig om met een open blik naar ouders in gevangenschap te kijken. Dat is ook heel begrijpelijk, zeker wanneer iemand een ernstig geweldsdelict gepleegd heeft. Daar worden we bang van. Dergelijke misdaden zijn natuurlijk verschrikkelijk; we moeten dat ook niet wegpoetsen. Maar juist dan is het moeilijk voorstelbaar dat iemand ook nog een moeder- of vaderhart heeft dat net zo goed bloedt als het onze wanneer wij van onze kinderen afgesneden zijn,' aldus Koster. Zij ervaart in haar werk dat deze negatieve beeldvorming het contact en het gesprek over ouderschap in de weg staat. 'En dát terwijl intermenselijk contact en gesprekken met deze vaders over het eigen ouderschap nu juist de voorwaarden zijn voor het broodnodige veranderproces. Voor henzelf, voor hun kinderen – de toekomstige generatie – en dus ook voor ons als samenleving.'

Respect

Koster lijkt zelf niet zoveel last te hebben van de stereotype, negatieve beelden. Zij zegt dat het belangrijk is om het ouderschap los te zien van het gepleegde delict. 'Dat is gedrag, iets wat je doet. Een ouder ben je. Ouderschap bevindt zich op identiteitsniveau. Net zoals je mens bent. Dat kunnen we niet in twijfel trekken, ook al vertoont iemand het gedrag van een beest. Je kunt een delict hebben gepleegd en je tegelijkertijd diep verbonden voelen met je kind en ook het beste voor hem of haar willen.' Wat Koster helpt om als professional met gedetineerde vaders te praten, is dat zij de taal van deze vaders spreekt. 'Hun wereld is mij niet vreemd. Ik ben er zelf uit voortgekomen. Dat werkt in dit geval mee. Wat ook helpt is dat ik mij niet méér of beter voel dan de mannen met wie ik praat. Ik ontmoet ze vanuit gelijkwaardigheid. Oprechte belangstelling voor hun verhaal is erg belangrijk. Ik ben ook open over mijn eigen familiegeschiedenis. Ik vertel hun dat mijn moeder als kind in een tuchthuis zat en dat mijn opa ook gedetineerd is geweest. Een enorme, brede bodybuilder waarmee ik een gesprek had, zei meteen: "Dat is fantastisch! Jij ziet mij dus niet als boef, maar als mens. Want jij

zag je opa ook gewoon als je opa!” Dat opent deuren,’ aldus Koster. Over het delict dat iemand heeft gepleegd, stelt ze geen vragen. ‘Het maakt mij echt niet uit wat iemand gedaan heeft. Daar kom ik niet voor. Vaak komt het op een gegeven moment wel ter sprake, maar het doet niets af aan de bedoeling van het gesprek. Dat gaat over ouder-
schap en alle kwetsbaarheden daaromheen. Als je oprecht geïnteresseerd bent, kun je ook met mannen in de gevangenis een heel open gesprek voeren waarin je veel kunt zeggen. Je hoeft het helemaal niet altijd met elkaar eens te zijn. Zolang er in de basis maar respect voelbaar is.’

‘Goede ouder’-ervaring

Koster schroomt in de gesprekken niet om haar eigen visie te geven, maar ze doet dat zonder zichzelf boven de ander te stellen. ‘Het gaat erom dat je samen onderzoekt wat voor jou belangrijk is, hoe je tegen dingen aankijkt, wat voor jou gewoon of ongewoon is. Juist door verschillen te ervaren kun je jezelf leren kennen. Dan ontdek je je eigen tegenstrijdigheden en kun je daar ook om lachen.’ Ze geeft een voorbeeld van een vader die veroordeeld was voor het plegen van gewelddadige overvallen. Hij vertelde haar dat de belangrijkste waarden die hij zijn kinderen wilde meegeven ‘eerlijkheid en respect’ zijn. Koster: ‘Ik vroeg hem of het overvallen van een bank daar dan misschien ook bij hoort. Daar konden we samen hartelijk om lachen. Vervolgens bespraken we serieus wat eerlijkheid en respect voor hem betekenen, en ik vertelde hem ook wat deze waarden voor mij betekenen. Deze mannen hebben doorgaans nooit een ander voorbeeld gehad. Ze waarderen het dat ik, vanuit professionele nabijheid, ook mijn kaders met hen deel. Zo probeer ik op gelijke voet te staan met de vaders en tegelijkertijd normen en waarden rondom ouderschap van verschillende kanten te bekijken.’

Deze praktijksituatie beschouwend vanuit de buffers van Alice van der Pas zegt Koster: ‘Ik ben solidair met de context van deze vader door deze serieus te nemen en er aandacht aan te besteden. Vanuit de metapositie in het gesprek met hem kan hij nu vanuit een andere invalshoek naar zijn situatie kijken.’ Zo had Koster ook een gesprek met een vader die een van zijn kinderen niet meer ziet. Ze bevestigde hem in zijn ouderschap door hem te vertellen dat je geen opvoeder hoeft te zijn om je toch ouder te voelen. ‘Deze man voelde zich opeens gezien en gehoord als vader. Hij beseft dat hij – ondanks het gemis van zijn kinderen – altijd hun vader zou blijven. Ik zie dat als een ‘goede ouder’-ervaring.’

(Ver)oordelen

Het werken met ouders roept veel emoties op, aldus Koster. ‘In veel gevallen is sprake van overdracht. Dat is logisch: er is altijd een kind in het spel waarvan we weten dat het kwetsbaar is en waarvoor we ons verantwoordelijk voelen. Wij hebben allemaal onze eigen kaders en wensen over hoe je kinderen moet opvoeden. Wanneer iemand afwijkt van dat kader voelen we al snel een oordeel. Daarnaast spelen ook onze eigen kindervaringen een rol. Als we te maken hebben met ouders die zich vreemd of afwijzend gedragen tegenover hun kind, raakt dit direct onze eigen (mogelijk pijnlijke) jeugdherinneringen. Omdat we deze gevoelens liever niet hebben, zijn we geneigd

om degene die dat gevoel oproept van ons af te duwen. We gaan zijn of haar gedrag veroordelen.’ Koster benadrukt dat omgaan met je eigen oordelen niet eenvoudig is. ‘Op sociale opleidingen leren professionals dat je geen oordelen mag hebben; dat zou belemmerend werken in het contact. Natuurlijk is dat zo, maar ik geloof niet dat het helpt om oordelen te verbieden. In ons dagelijks leven oordelen wij de hele dag. Dat heeft een belangrijke functie. Zonder oordelen zouden we verdwalen, zowel praktisch als psychisch.’ Koster vindt het daarom belangrijk dat professionals die met ouders (leren) werken zich bewust zijn van hun eigen oordelen. ‘Het ontkennen van je eigen normatief kader geeft alleen maar heel veel ruis op de lijn.’

Ouderschap is kwetsbaar

Werken met ouders, zegt Koster, betekent bovendien dat je altijd werkt met mensen die zich kwetsbaar voelen. ‘Ouderschap is kwetsbaar. En als ik me kwetsbaar voel dan ben ik op mijn hoede. Ik ben steeds de persoon tegenover mij aan het scannen. Vraag me voortdurend af: “Hoe ziet deze persoon mij? Kan ik bij deze persoon kwetsbaar zijn? Ben ik nog oké?” Als ik het gevoel krijg dat iemand iets onder water houdt, zal ik dat al snel verkeerd interpreteren. Ik sluit me af en ga uit het contact. Met andere woorden: als een ouder zich door de houding van de professional niet kwetsbaar op kan stellen, dan komt dat vaak doordat die ouder denkt: “Zie je wel: zij moet mij niet. Zij vindt mij vast een heel slechte ouder.” Zo verlies je de verbinding met deze ouder. Dus als je als professional merkt dat je oordeel over de ander je in de weg gaat zitten, bijvoorbeeld door irritatie of doordat je aandacht telkens afdwaalt, dan is het van belang om dat oordeel te onderzoeken. Pak het beet, bekijk het en benoem het zelfs misschien zodat je het even aan de kant kunt leggen. Jezelf kennen en je bewust zijn van je eigen (voor)oordelen is een voorwaarde om in verbinding te blijven met ouders die onder kwetsbare, moeilijke omstandigheden vader of moeder zijn.’

Buffer-theorie

De vier ‘buffers’ uit de ouderschapstheorie van Alice van der Pas houden Koster scherp als het gaat om het feit dat iedereen elke minuut van de dag iets kan betekenen voor een ouder. De familie, de burens, de pedagogisch medewerker en ook de mensen binnen de muren van de gevangenis. De buffers bieden haarzelf en haar cursisten concrete handvatten. Koster: ‘Het mooie vind ik dat de buffers inzicht geven in het feit dat wij als samenleving medeverantwoordelijk zijn voor het welbevinden van ouders. Je kunt jezelf telkens opnieuw afvragen: wat kan *ik* zeggen, doen of bieden om een ouder te helpen zich weer sterker te voelen? Wat kan *ik* zeggen, doen of bieden om ervoor te zorgen dat een ouder beter kan dealen met soms heel zware, onveranderbare omstandigheden bij het hebben van kinderen? Hoe ziet de ouder zichzelf door mijn ogen? Pas wanneer een ouder hulpverleners ervaart als een *solidaire gemeenschap* is er bedding om samen te kijken naar de spannendste vragen die er bestaan: waar ga ik als ouder de mist in en hoe kan ik dit veranderen?’

Ouderschap en opvoederschap

Als je met ouders werkt, is het van belang om je ervan bewust te zijn dat er een essentieel verschil is tussen *ouderschap* en *opvoederschap*, aldus Koster. ‘Voor een ouder is het veel fijner om een gesprek te beginnen bij het *ouderschap*. “Hoe is het met jou *als ouder*? Waar loop jij *als ouder* tegenaan? Welke omstandigheden zijn voor jou *als ouder* zwaar bij het opvoeden? Hoe is het voor jou om *ouder* te zijn van dit kind? Wat roept het bij je op? Met welk verlangen ben jij aan jouw ouderschap begonnen? Wat heeft het je gebracht? Wat moest je ervoor opgeven?” Met deze vragen geef je allereerst ruimte aan de beleving van de mens achter de opvoeder: de ouder. Pas daarna ontstaat ruimte om te praten over het *opvoederschap*.’

Levenslessen

Een belangrijk knelpunt voor ouders in de gevangenis is dat zij vaak maar weinig *normaal contact* kunnen hebben met hun kinderen. Dit is Koster een doorn in het oog. Zij pleit dan ook voor het vergroten van de mogelijkheden voor gedetineerden om contact te hebben met hun kinderen. ‘Ik denk bijvoorbeeld aan de mogelijkheid dat ouders met kinderen skypen,’ zegt Koster. ‘Dit zorgt voor de opbouw van een veilige relatie tussen ouder en kind. Ouders in de gevangenis kunnen ‘goede ouder’-ervaringen opdoen, één van de buffers uit de ouderschapstheorie van Alice van der Pas.’ ‘Goede ouder’-ervaringen hebben volgens Koster niet alleen een positief effect op de relatie tussen ouders en kinderen, maar kunnen ook voor ouders een helende werking hebben en bijdragen aan het verwerken van negatieve ervaringen uit het verleden. Voor kinderen vergroot een veilige hechting met een ouder – ook al is hij of zij gedetineerd – de mogelijkheden om beter te functioneren in de maatschappij. ‘Redenen genoeg dus om te voorzien in veilige en frequente contactmomenten tussen ouder en kind,’ zegt Koster. ‘Voor kinderen zou het bijvoorbeeld mogelijk moeten zijn om een nachtje in een familiekamer door te brengen bij hun ouder. Deze kamers bestaan maar worden vaak niet gebruikt. Dit bevordert het gezonde contact tussen ouders en kinderen. Dan kan er ook even gekibbeld worden om het vervolgens weer goed te maken. Dat zijn heel belangrijke *levenslessen* die kinderen van ouders moeten leren. In een bezoekuurtje ga je moeilijke gesprekken uit de weg.’

Ouderschap als drijfveer voor gedragsverbetering

‘De eigen situatie verbeteren, in het belang van je kind, is vaak een belangrijke motivatiebron voor een gedetineerde vader om een negatief patroon te onderkennen en te doorbreken,’ besluit José Koster. ‘Hier kan de insteek ‘ouderschap’ een grote drijfveer zijn voor gedragsverandering. Mijn ervaring is dat vaders voor hun kind veel meer doen om te veranderen dan voor zichzelf. Het doorbreken van een patroon dat zich vaak van generatie op generatie herhaalt, is een duik in het onbekende. Het vraagt grote moed hiernaar te kijken. Dit zijn heel kwetsbare processen. Voor iedereen. Maar al helemaal voor ouders die nooit hebben geleerd zich te uiten en zich kwetsbaar op te stellen, lief te hebben of grenzen te accepteren. Dat betekent niet dat we hun gedrag goed moeten keuren, maar de insteek van een gesprek moet compassie

zijn. Deze kwetsbare gesprekken zijn voor mij in mijn werk het mooiste dat ik kan meemaken.'

Kijktip van de redactie: 'Zodra ik buiten kom', een aangrijpende documentaire van Anneloor van Heemstra over moeders in een vrouwengevangenis.
www.human.nl/2doc/zodra-ik-buiten-kom.html

(ADVERTENTIE)

OVER OUDERS IN DE GEVANGENIS

IK GA NAAR PAPA!

Martine Delfos

ISBN 978 90 8560 560 7 | 48 pagina's | € 12,50

Bestel online op: www.ninoboeken.nl/1205

Elvira heeft haar papa al een tijd niet gezien. Eerst dacht ze dat hij in het ziekenhuis lag, ze dacht ook wel eens dat hij dood was. Gelukkig heeft mama nu verteld dat hij in de gevangenis zit en dat ze bij hem op bezoek mag. Elvira's hart klopt heel snel. Papa wil haar zien! Hoera!

Deze uitgave kwam tot stand in samenwerking met Stichting Exodus. Het Ouders, Kinderen en Detentieproject (OKD) loopt in meer dan tien gevangenissen in Nederland, waarbij de gevangenis samenwerkt met Exodus Nederland. Vrijwilligers van de stichting organiseren het vervoer van de kinderen die op bezoek gaan.

Niño is een imprint van Uitgeverij SWP en deze uitgaven zijn verkrijgbaar bij (online) boekhandels in Nederland en België
Postbus 12010 | 1100 AA Amsterdam-Zuidoost | Tel. 020-3307200 | contact@mailswp.com | www.swpbook.com | twitter @SWP01